

The Literal and Terminological Meanings of "Lāsakavī" and its Prosodic Analysis

Aliasghar Ghahramani Moghbel¹

1: Associate professor of Arabic language and literature, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran:
a_ghahramani@sbu.ac.ir

Abstract Based on a poetic reference in Manūchehri Dāmghāni's *Divān*, most lexicographers have included "Lāsakavī" as an entry in their dictionaries, defining it – with slight variations in pronunciation – as a small, melodious bird. However, noting its appearance in the *Me'yār al-Ash'ār*, scholars have recently concluded that the term must have been a technical designation for a specific type of poetry with a special meter. With access to a newly edited version of Manūchehri's *Divān*, an alternative reading of the relevant verse, and two existing examples of Lāsakavī, it can now be hypothesized as follows: 1. The correct pronunciation was Lāsakavī (لاسکوی). 2. It referred to a poetic form consisting of two lines (abyāt), composed not in standard Persian (Darī) but in one of its dialects, most likely Tabarī (Mazandarani). 3. Its rhyme scheme resembled that of the rubā'ī (quatrain), and its meter was similar but not identical to the rubā'ī, as it did not strictly follow quantitative prosody ('arūz). This study employs a historical-analytical research method.

Keywords: *Al-Ibdā' fī al-'Arūd*, Ibn Farrukhān Kāshāni, Lāsakavī, *Me'yār al-Ash'ār*, Manūchehri Dāmghāni.

- A. Ghahramani Moghbel (2026). "The Literal and Terminological Meanings of "Lāsakavī" and its Prosodic Analysis". Semnan University: *Journal of Linguistic and Rhetorical Studies*. 17(44). 151-188.

Doi: [10.22075/jlrs.2025.38226.2694](https://doi.org/10.22075/jlrs.2025.38226.2694)

1. Introduction

Due to the appearance of the word "Lāsakavī" in a verse from a *mosammat* poem by Manūchehri Dāmghāni (d. 1040), lexicographers from the time of *Borhān-e Qāte'* (1651) to the present have included this word in their entries. They have recorded its pronunciation with minor variations and, based on the context of "Lāsakavī" within the verse, have considered it to be a type of small, melodious bird. Manūchehri's verse is cited as follows:

Khūl tanbūre-ye kūyī zanad ō Lāsakavī // Az derakhtī be derakhtī shavad ō gūyad: 'āh

(*Khūl*: the crested lark; here functioning as the subject of the first and second hemistich)

However, after the lithograph printing of *Me'yār al-Ash'ār* in 1902 CE, Iranians once again encountered "Lāsakavī," this time where Khāje Naṣir al-Din Ṭūsi (d. 1274) mentions it alongside the *Khosravāniyyāt* and attributes to it a certain meter – though not a true meter (*wazn-e haqiqi*). From the text of *Me'yār al-Ash'ār*, it becomes clear that it was a type of poetry.

2. Literature Review

Although based on the text of *Me'yār al-Ash'ār*, scholars familiar with this work in the recent century realized that Lāsakavī was, in any case, a type of poetry, due to the scarcity of sources, they obtained nothing more of Lāsakavī than what had been briefly mentioned in *Me'yār al-Ash'ār* and the same gloss by Najm al-Dowlah. No independent research was undertaken on this subject, and occasionally, references to Lāsakavī were made in passing within other discussions. The most significant of these are as follows:

- Mehdi Akhavān-Sāles has a short article titled "Khosravānī and Lāsakavī" (1960 CE), in which he merely states that Lāsakavī, like Khosravānī, was a type of ancient poetry.
- Among prosodists, only Abbās Māhyār, together with his student, in an article titled "Introduction and Examination of Two Persian Prosody Treatises in the Safine-ye Tabriz" published in the journal *Bahār-e Sokhan* (2010 CE), addressed Lāsakavī due to its appearance in two prosody manuscripts of the Safine-ye Tabriz.

They attempted to mention some characteristics for this type of meter, although no substantially new insight was offered.

- What has brought renewed attention to Lāsakavī is the discovery of two examples of this poetic form, both dating from the 6th century AH (12th century CE). By examining these two examples, some of the possible features of Lāsakavī can be discerned.

- Meysam Mohammadi, in a brief article titled "Tabari do-bayti in Ibn Farrukhān's *al-Ibdāʿ fī al-ʿArūd*" (2024 CE), published on his Telegram channel, has attempted to extract the characteristics of Lāsakavī based on this evidence, except that Lāsakavī has not been examined from a prosodic perspective.

3. Methodology

This research is based on an analytical approach grounded in historical method, and the science of prosody has been employed to arrive at the possible characteristics of Lāsakavī.

4. Results and Discussion

The issues addressed in this article regarding Lāsakavī are as follows:

First: Regarding the determination of the correct Pronunciation of Lāsakavī, on the one hand, dictionaries have been consulted, and on the other hand, the various recordings of this word in the manuscripts of *Meʿyār al-Ashʿār* have been utilized. Furthermore, this term has been examined from the perspective of prosody and rhyme in the verse by Manūchehri.

Second: Its lexical meaning, based on what is stated in *al-Ibdāʿ*, and its technical meaning, based on *Meʿyār al-Ashʿār* and other sources, has been introduced as a type of poetry or musical melody. Of course, based on the extant examples of Lāsakavī, one can be certain that Lāsakavī was a type of composition (poem).

Third: Fortunately, two examples of Lāsakavī are currently available, in both of which this name is explicitly mentioned. Both sources date from the 6th century AH (12th century CE), and the text of both books is in Arabic: *Khalq al-Insān* by Bayān al-Haqq Neyshābūrī (d. 521 AH) and *al-Ibdāʿ fī al-ʿArūd* by Ibn Farrukhān Kāshānī (d. second half of the 6th century AH). Although both

pieces of evidence are significant, since the second book is on the science of prosody, its author has mentioned important prosodic points regarding the Lāsakavī quoted in the book, rendering it of extraordinary importance. This is presented below:

فَلَکْ رَجَهْ عَیْنِ کُجَهْ سِیَا وَأَسْبِیْنَهْ چِه کَرْدُمَه کَ هَرَجِ سِیَاوَه مِیْنَه
اَنْدُوَه دُوَه بَی هَر دُو اَنْدُوَه رَوِیْنَه هَم لَاسَکَ اَوِی هَم وِش وِیْلَ اَوِیْنَه

falak raĵa-ĕn kuĵa siyāw u ispē-‘e / ĉe kerdāme ke har ĉe siyāw-e mē-‘e

andōh do e bē har do andōh ravī-‘e / ham lāsak avī ham wiš u wīl avē-‘e

Translation of the two verses:

1. The colorful firmament, which is black and white / What have I done that everything black belongs to me?
2. If there are two sorrows, both sorrows are heavy (literally: fat) / Both the garment is wasted, and the temperament and the spirit are wasted (i.e., I am both bereft of wealth and property, and my body and soul are wretched and ailing).

5. Conclusion

Based on the discussions presented, relying on various sources and particularly on the two extant witnesses of Lāsakavī, especially Ibn Farrukhān's book *al-Ibdā‘ fī al-‘Arūd*, the following results are obtained:

- According to the majority of dictionaries, the manuscripts of *Me‘yār al-Ash‘ār*, the poetic witness of Manūchehri, and most importantly the book *al-Ibdā‘ fī al-‘Arūd*, the pronunciation of the word is Lāsakavī (with the سَ and کَ both bearing a fatha: "lāsakavī"), and the pronunciation Lāskūy is by no means correct.
- It has been determined that the word Lāsakavī, lexically, originally has a Tabari (Māzandarāni) root, meaning "wasted garment," and that it denoted a type of poetry. In *al-Ibdā‘*, no reference is made to any other meaning, whether the name of a bird or a musical mode. However, based on Manuchehri's poetry, it was the name of a bird, and based on the book *Samak-e ‘Ayyār*, it was the name of a melody or musical mode.
- Furthermore, based on these two poetic witnesses and the explanations of Ibn Farrukhān Kāshānī, the following general conclusion can be cautiously drawn: that Lāsakavī was a

composition (poem) with the following characteristics:

- It was a poem consisting of two lines (four hemistiches).
- It was not composed in Dari Persian; even if it was not exclusive to the Tabari dialect, it was at least composed in the Tabari dialect as well.
- It was of the vernacular rubā'ī (rubā'ī-ye malḥūn) type, whose rhyme scheme resembled that of the rubā'ī, with the first, second, and fourth hemistiches sharing the same rhyme. It stood in the transitional phase of the rubā'ī from folk (vernacular) to eloquent (standard) and from accentual (syllabic) meter to quantitative meter, to the extent that Ibn Farrukhān scanned it as a rubā'ī in the pattern: mustaf'īlu mustaf'īlu mustaf'īlu mus (مُسْتَفْعِلُ مُسْتَفْعِلُ مُسْتَفْعِلُ مُسْ).

سال هفدهم - شماره ۴۴ - تابستان ۱۴۰۵

صفحات ۱۸۸-۱۵۱ (مقاله پژوهشی)

تاریخ: وصول ۱۴۰۴/۰۴/۲۰ بازنگری ۱۴۰۴/۰۶/۰۶ پذیرش ۱۴۰۴/۰۶/۱۲

پیشکش به دانشمند و اسطوره‌شناس برجسته طبرستانی

استاد ابوالقاسم اسماعیل پور مطلق

معانی لغوی و اصطلاحی لاسکوی و بررسی عروضی این نوع شعر

علی اصغر قهرمانی مقبل^۱

a_ghahramani@sbu.ac.ir

۱: دانشیار زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

چکیده: اغلب فرهنگ‌نویسان بر اساس یک شاهد شعری از دیوان منوچهری دامغانی، لاسکوی را یکی از مدخل‌های خود قرار داده و با اندکی اختلاف در تلفظ واژه، آن را نوعی پرندۀ کوچک و خوش‌آواز معنا کرده‌اند، اما پژوهشگران در قرن اخیر با توجه به ورود آن در معیار الاشعار متوجه شده‌اند که این کلمه باید اصطلاحی بوده باشد که بر نوعی شعر با وزنی خاص دلالت داشته باشد. امروزه با در دست داشتن تصحیح جدیدی از دیوان منوچهری و روایت دیگری از بیت مورد نظر و همچنین در دست داشتن دو نمونه برای لاسکوی، می‌توان احتمال داد که اولاً تلفظ آن به صورت لاسکوی (lāsakavī) بوده و آن نوعی شعر بوده است که دو بیت داشته و نه به زبان دری که بر یکی از گویش‌های فارسی و ترجیحاً گویش طبری سروده می‌شده است. همچنین آرایش قافیه آن مانند رباعی و وزن آن هم نزدیک به وزن رباعی بوده، اما به طور کامل از آن پیروی نمی‌کرده است، زیرا نظام عروض کمی بر آن حاکم نبوده است. روش پژوهش در این مقاله روش تاریخی-تحلیلی است. **کلیدواژه:** الابداغ فی العروض، ابن فرخان کاشانی، لاسکوی، معیار الاشعار، منوچهری دامغانی.

- قهرمانی مقبل، علی اصغر (۱۴۰۵). «معانی لغوی و اصطلاحی لاسکوی و بررسی عروضی این نوع شعر». دانشگاه سمنان: مطالعات زبانی و بلاغی. ۱۷ (۴۴). ۱۸۸-۱۵۱.

Doi: [10.22075/jlrs.2025.38226.2694](https://doi.org/10.22075/jlrs.2025.38226.2694)

۱. مقدمه

با توجه به ورود کلمه لاسکوی در بیتی از اشعار مسمط منوچهری، فرهنگ لغت‌نویسان از زمان برهان قاطع تا کنون، این کلمه را در ضمن مداخل خود آورده و تلفظ آن را با اندکی اختلاف ذکر کرده و با توجه به لاسکوی در بافت بیت، آن را نوعی پرندۀ کوچک و خوش‌آواز دانسته‌اند. اما پس از چاپ سنگی معیار/الاشعار در ۱۳۲۰ق/ ۱۲۸۱ش که به نسخه نجم‌الدوله مشهور است، ایرانیان بار دیگر با لاسکوی مواجه شدند، آنجا که خواجه نصیر آن را در کنار خسروانی‌ها آورده و برای آن نوعی وزن، البته نه وزن حقیقی، قائل شده است و از متن معیار/الاشعار معلوم می‌شود که آن نوعی شعر بوده است. البته کاتب نسخه پس از آوردن این کلمه آن هم به صورت «لاس‌کویها» در متن تصرف کرده و در داخل پرانتز توضیح داده است که:

«صاحب فرهنگ جهانگیری در لغت لاسکوی گوید با سین و کاف مفتوح و واو مکسور و یای معروف نام جانوری خوش آواز منوچهری راست:

غوک^۱ تنبوره تو کوئی زند و لاسکوی
از درختی به درختی شود و گوید آه
و این نوا را پارسیان بمناسبت طرز خوش نوای این حیوان لاسکوی خوانند مثل آنک
عربان سجع کلام را از روی سجع حمام [کبوتر] برداشته‌اند». (تعلیق نجم‌الدوله بر:
خواجه نصیر، ۱۳۲۰ق: ۵)

۱. در هر دو تصحیح از دیوان منوچهری، این کلمه به صورت «خول» آورده شده (منوچهری به تصحیح دبیرسیاقی، ۱۳۳۸: ۱۸۷؛ منوچهری به تصحیح آبادیان، ۱۴۰۳: ۵۰۳) و معنای آن در لغت‌نامه چنین آمده است:
«خول [۱] پرندۀ ای است کوچکتر از گنجشک و آن بغایت بلند پرواز و تیزپَر می‌باشد و بعضی چکاوک را گفته‌اند... غلیواج، دراج سفید» (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۶: مدخل خول).

اما در برخی منابع عروضی که تاریخ نگارش آن‌ها پیش از تصحیح دیوان بوده، این کلمه با ریخت‌های دیگری نیز وارد شده است و ما هنگام نقل قول برای رعایت امانت، این کلمه را به همان صورتی که در آن منابع ذکر شده، آوردیم که در اینجا به صورت «غوک» آمده و مفتی محمد مرادآبادی در شرح معیار/الاشعار آن را به صورت «نول» آورده است (مرادآبادی، ۱۲۸۲ق: ۲۰).

۱. ۱. سؤالات پژوهش

در این پژوهش کوشش شده است با توجه به نسخه‌های خطی و دو نمونه به دست آمده از لاسکوی، معانی لغوی و اصطلاحی لاسکوی بار دیگر مورد بررسی قرار گرفته و به سؤالات زیر پاسخ داده شود:

۱. در کنار نحوه تلفظ صحیح لاسکوی، معنا یا معانی لغوی لاسکوی چیست و چه ارتباطی میان معانی لغوی و اصطلاحی آن می‌تواند داشته باشد؟

۲. ویژگی‌های لاسکوی به عنوان نوعی شعر از نظر شکلی، به ویژه از منظر عروضی بر اساس شواهد جدید کدام است؟

۲. ۱. پیشینه پژوهش

با آن که بر اساس متن معیار/الشعار، پژوهشگران آشنا با این متن در سده اخیر متوجه شدند که لاسکوی به هر حال نوعی شعر بوده است، اما به دلیل کمبود منابع، از لاسکوی جز همان چیزی که به اختصار شدید در معیار/الشعار آمده بود و جز همان تعلیق نجم‌الدوله، چیز دیگری به دست نیاوردند و هیچ پژوهش مستقلی در این باب گشوده نشد و گاهی در ضمن مطالب خود اشاره وار به لاسکوی پرداختند. اخوان ثالث مقاله‌ای کوتاه با عنوان «خسروانی و لاسکوی» (۱۳۳۹) دارد که بیشتر حجم این مقاله ۷ صفحه‌ای را به خسروانی اختصاص داده و در پایان مقاله سخن خواجه نصیر و سپس توضیح دهخدا را در این باب نقل کرده و به این اکتفا نموده که لاسکوی نیز مانند خسروانی نوعی شعر قدیم بوده است.

در ضمن عروضیان نیز تنها عباس ماهیار به همراه دانشجوی خود در مقاله‌ای با عنوان «معرفی و بررسی دو رساله عروض فارسی در سفینه تبریز» در مجله بهار سخن (۱۳۸۹)، به دلیل ورود لاسکوی به دو نسخه عروضی سفینه تبریز، به آن پرداخته و کوشیده‌اند ویژگی‌هایی برای این نوع وزن ذکر کنند که نکته جدیدی در آن دیده نمی‌شود و در ضمن مقاله خواهد آمد.

اما آنچه که باعث توجه دوباره به لاسکوی شده است، یافتن دو نمونه برای این نوع

شعر است که هر دو اثر متعلق به قرن ششم است و یک مورد آن در کتاب *خلق الانسان* بیان الحق نیشابوری و مهم تر از آن یک نمونه دیگر در کتاب *الابداع فی العروض* ابن فرخان کاشانی به همراه تقطیع آن است که با بررسی این دو نمونه می توان به برخی از ویژگی های احتمالی لاسکوی دست یافت.

دو پژوهشگر دیگر نیز کوشیده اند لاسکوی را بار دیگر بررسی کنند، نخست راضیه آبادیان که بر اساس تصحیح جدیدش از دیوان منوچهری (۱۴۰۳) ضبط دیگری از بیت مورد نظر را پیشنهاد داده است که باعث تجدید نظر در معانی موجود در فرهنگ های لغت می شود.

پژوهشگر دیگر میثم محمدی است که در مقاله مختصری با عنوان «دوییتی طبری در کتاب *الابداع فی العروض* ابن فرخان» (۱۴۰۳) که در کانال تلگرامی خود منتشر کرده است، بر اساس این شاهد کوشیده است مشخصات لاسکوی را استخراج نماید، جز این که لاسکوی از منظر عروضی بررسی نشده است.

۲. املا و تلفظ لاسکوی

در خصوص نحوه تلفظ لاسکوی و حتی گاهی درباره شکل نوشتاری آن اختلاف نظر دیده می شود. در اینجا ابتدا شکل تلفظ آن را بر اساس آنچه در فرهنگ های لغت وارد شده می آید، سپس تلفظ آن منابع دیگر بررسی می شود.

۲. ۱. تلفظ لاسکوی و دلالت آن در فرهنگ های لغت

این واژه در تمامی فرهنگ های لغت وارد نشده است، اما در فرهنگ های مهم دیده می شود. دلیل اصلی توجه فرهنگ نویسان به این واژه، ورود آن در یکی از ابیات منوچهری بوده که در این فرهنگ ها و تصحیح دبیرسیاقی به صورت زیر آمده است:

خول طنبوره تو گویی زند و لاسکوی از درختی به درختی شود و گوید آه

(منوچهری، ۱۳۳۸: ۱۸۷)

همانطور که می دانیم هر فرهنگ لغتی روش خاصی در ارائه تلفظ کلمات دارد که ابتدا به همان صورت آورده می شود، سپس در صورت نیاز به صورت آوانگاری نیز

نمایش داده می‌شود. البته با توجه به این که اغلب این منابع به صورت کوتاه، معنای واژه لاسکوی را ذکر کرده‌اند، معنی این واژه نیز در ضمن نقل قول‌ها آورده می‌شود.

برهان قاطع (قرن ۱۱): «لاسکوی: به فتح سین بی نقطه و کاف و واو بتحتانی رسیده. نام جانورکی است کوچک و خوش آواز» (برهان، ۱۳۴۲، ج ۳: ۱۸۷۶-۱۸۷۷). معین در تعلیقات، نظر دهخدا را درباره این کلمه آورده، اما نظری درباره تلفظ واژه نداده است. فرهنگ جهانگیری و آندراج: «لاسکوی: با سین و کاف مفتوح و واو مکسور و یای معروف نام جانوری است کوچک و خوش آواز. منوچهری گفته...» (انجو شیرازی، ۱۳۵۱، ج ۱: ۴۷۵-۴۷۶؛ شاد، بی تا، ج ۵: ۲۶۵۸؛ نیز نک: رشیدی، بی تا، ج ۲، ۱۲۷۲). فرهنگ نفیسی: «لاسکوی (lāsakvi) ا. پ. مرغی کوچک و خوش آواز» (ناظم الاطبا، ۱۳۵۵، ج ۴: ۲۹۳۴).

لغت‌نامه: «لاسکوی [ک] (ا) نام جانورکی است کوچک و خوش آواز (برهان). ظاهراً سیره یا مرغ کوچک دیگری است و یا پرندۀ کوچکی که امروز سسک نامیده می‌شود. بعضی این را به معنی لحنی از الحان موسیقی یا آلتی از موسیقی گمان برده‌اند ولی من شاهی برای آن نیافتم و بیت ذیل منوچهری ظاهراً منشأ این غلط و اشتباه است: خول طنبوره تو گوئی زند و لاسکوی از درختی به درختی شود و گوید آه لاسکوی در این شعر مثل طنبوره مفعول زدن نیست بلکه مبتدای جمله بعد است معطوف به خول و فاعل فعل شدن به معنی رفتن و نام مرغی است» (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۱۲: مدخل «لاسکوی»).

فرهنگ معین: «لاسکوی (lāsakavi) (ا) پرندۀ ای است کوچک و خوش آواز (ظ. سیره یا سسک):

خول طنبوره تو گوئی زند و لاسکوی از درختی به درختی شود و گوید آه (منوچهری) ضح: بعضی این کلمه را به معنی لحنی از الحان موسیقی یا آلتی از موسیقی گمان برده‌اند، ولی شاهی برای آن نیافت نشد و ظاهراً بیت فوق از منوچهری ظاهراً منشأ این اشتباه گردیده (لغ)» (معین، ۱۳۶۴: ۳: مدخل لاسکوی).

همانطور که ملاحظه می‌شود تمامی این فرهنگ‌ها «لاسکوی» را نوعی مرغ کوچک و خوش‌آواز دانسته‌اند. اما در خصوص تلفظ آن، قریب به اتفاق به صورت لاسکوی (با یاء معلوم یعنی مصوت بلند I) آورده‌اند، البته یک مورد لاسکوی (فرهنگ نویسی) نیز دیده می‌شود. نظر متفاوت درباره تلفظ این کلمه از سوی دهخداست: تلفظ پیشنهادی دهخدا بر اساس روش لغت‌نامه تنها به مضموم بودن [کُ] دلالت دارد. بنابراین روش «س» ساکن است و «و» نیز حرکت ندارد و مصوت بلند محسوب می‌شود. در نتیجه تلفظ آن به صورت «lāskūy» خواهد بود. در ادامه بر اساس ورود این کلمه در نسخه‌های خطی دیگر منابع، بار دیگر املا و تلفظ آن بررسی خواهد شد.

۲.۲. املا و تلفظ لاسکوی بر اساس نسخه‌های خطی معیار الاشعار

این اصطلاح تنها یک بار به صورت جمع (لاسکویها) در همان فصل اول از مقدمه معیار الاشعار در کنار اصطلاح «خسروانیه‌ها» آمده است:

«و به اتفاق وزن از فصول ذاتی شعر است، الا آن که هیأتی باشد که تناسب آن تام نباشد و نزدیک باشد به تام؛ مانند اوزان خسروانیه‌ها و بعضی لاسکویها. و شاید که بعضی امم آن را به سبب مشابهت از اوزان شعر شمرند و بعضی به سبب عدم تناسب حقیقی نشمرند» (خواجه نصیر، ۱۳۹۳: ۸).

نخستین بار به دلیل مراجعه به کتاب‌های عروضی برای جمع‌آوری مطالب رساله دکتری خود، هنگام مطالعه معیار الاشعار با «لاسکوی» مواجه شدم، اما مواجهه جدی‌ام با این کلمه زمانی بود که مشغول تصحیح معیار الاشعار بر اساس نسخه‌های خطی بودم. البته در گام نخست بیش از آن که به دنبال دلالت معنایی و اصطلاحی آن در تعلیقات کتاب باشم، به دنبال یافتن ضبط صحیح کلمه بر اساس نسخه‌ها بودم، به طوری که در اغلب نسخه‌ها، حروف آن به ویژه «س» بدون حرکت گذاری آمده بود و در برخی نسخه‌ها به ویژه نسخه معتبر ۷۰۲ق به کتابت ابن متویه با سکون «س» آمده بود که همین املا برای تصحیح انتخاب شد (خواجه نصیر، ۱۳۹۳: ۸).

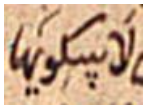
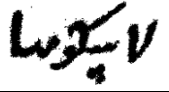
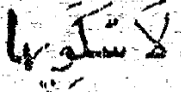
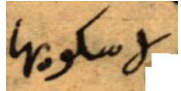
در حال حاضر علاوه بر نسخه‌های خطی (۱۰ نسخه) که مشخصات آن‌ها در مقدمه

تصحیح آمده است (قهرمانی مقبل در: خواجه نصیر، ۱۳۹۳: ۴۷ و ۴۸ - هشت - شصت)، دو نسخه بسیار کهن و معتبر دیگر نیز در دسترس قرار دارد که هر دو در زمان حیات خواجه نصیر نوشته شده است و مشخصات آن‌ها به شرح زیر است:

نسخه قطب الدین مطب شیرازی (۶۶۴ق): کتاب سوم از مجموعه کتابخانه احمد ثالث به شماره ۳۴۵۵ در ۱۲ برگ (۴۴پ - ۵۵ر) به خط قطب الدین محمود بن مصلح مطب شیرازی (هر چند که کیفیت رضایت بخشی ندارد).

نسخه کتابخانه فاتح (۷۰ق): کتاب چهارم از مجموعه ۲۳۹ در ۶۳ برگ (گ ۱۰۷ - گ ۱۶۹) که در تاریخ ۶۷۰ق به دست ابراهیم بن محمد بن ابی بکر قونوی کتابت شده است که نسخه بسیار معتبر و با کیفیت بالای تصویر برداری است.

به دلیل اهمیت املا و نحوه تلفظ لاسکوی، ابتدا تصویر ضبط این واژه در نسخه‌های مهم معیار/الشعار در ضمن جدول زیر آورده می‌شود:

شهرت نسخه	تاریخ کتابت	کاتب	محل نگهداری	شماره نسخه	تصویر کلمه	برگ
قطب الدین شیرازی	۶۶۴ق	قطب الدین شیرازی	کتابخانه احمد ثالث	۳۴۵۵		۴۴پ
فاتح	۷۰ق	ابراهیم بن محمد قونوی	کتابخانه فاتح	۲۳۹		۱۰۸ر
مرعشی	۷۰ق	-	کتابخانه مرعشی	۱۲۴۱۲		۱۳۷ر
ابن متویه	۷۰۲ق	ابن متویه قونوی	کتابخانه احمد ثالث	۱۶۴۶		۲پ
مجلس	(۴) قرن ۸	؟	کتابخانه مجلس	۳۹۸۷		۲پ

۳ر	لاسکویها	۱۳۸	دانشگاه تهران	-	۷۱۶ق	دانشگاه تهران (۱)
۲پ	لاسکونها	۱۶۲۹	کتابخانه گهرشاد	محمدجعفر حسینی مشهدی	۱۰۲۹ق	گهرشاد
۲ر	لاسکونها سندبادنندانی	۳۴۱۷۴	دانشگاه تهران	-	قرن ۱۱	دانشگاه تهران (۲)
۵ص	لاسکویها			چاپ سنگی	۱۳۲۰ق	نجم الدوله

همانطور که ملاحظه می‌شود چندین ضبط متفاوت از اصطلاح مورد نظر دیده می‌شود، در هر دو نسخه ۶۷۰ق که علامت سه نقطه (:) زیر حرف «س» گذاشته شده، بر این دلالت دارد که به هیچ وجه نباید آن را «ش» تلفظ کرد. در هیچ یک از این نسخه‌ها «س» متحرک نیامده است، یا بدون حرکت رها شده و یا با علامت سکون آمده است. در نسخه نجم الدوله هم به صورت «لاس کویها» آورده شده که احتمالاً بیانگر سکون «س» است، هر چند در تعلیق کاتب در داخل پرانتز در داخل متن بر مفتوح بودن سین و کاف تصریح شده است (معیار/الاشعار، نسخه نجم الدوله، ۱۳۲۰ق: ۵). مفتی محمد مرادآبادی نیز تلفظ این اصطلاح را به این صورت توضیح داده است که: «لاسکوی در اصل با سین و کاف مفتوح و واو مکسور و یاء معروف» (مرادآبادی، ۱۲۸۲ق: ۲۰). بگذریم از موردی در نسخه گهرشاد که کاتب اساساً این اصطلاح را نمی‌شناخته و آن را به اشتباه به صورت «لاسکونها» آورده است.

۲.۳. بررسی عروضی لاسکوی برای رسیدن به تلفظ واژه

همانطور که در لغت‌نامه نیز وارد شده، واژه لاسکوی در شعر فارسی تنها یک بار آن هم در دیوان منوچهری دامغانی در ضمن مسمط‌ها آمده است که البته روایت بیت در تصحیح‌های مختلف متفاوت است که در اینجا تأثیری در بحث ندارد و به اختلاف تصحیح‌ها و کوشش برای ضبط صحیح آن در ادامه پرداخته خواهد شد و در اینجا همان

ضبط دبیر سیاقی می آید:

خول طنبورہ تو گوئی زند و لاسکوی
این شعر بر وزن اصلی فعلاتن فعلاتن فعِلن است که بنا بر اختیارات شاعری، صورت‌های زیر نیز ممکن است و شعر از وزن خارج نمی‌شود:

- فاعلاتن به جای فعلاتن در رکن اول مصراع.
- مفعولن به جای فعلاتن در رکن‌های دوم و سوم بر اساس اختیار تسکین.
- فعْلن به جای فعِلن در رکن پایان مصراع بر اساس اختیار تسکین. با توجه به اینکه واژه لاسکوی در پایان مصراع آمده است، باید دید که آیا شاعر از این اختیار استفاده کرده است یا خیر.

البته فراموش نشود که هجای پایانی مصراع‌ها می‌تواند بلند یا کشیده باشد. بر اساس علم عروض نمی‌توان تشخیص داد که واج «س» متحرک است یا ساکن، زیرا ما در این جایگاه به هجای کوتاه نیاز داریم و اگر «س» متحرک باشد که خود معادل هجای کوتاه است و اگر ساکن باشد نیز وزن درست است، زیرا در این صورت «لاس» هجای کشیده است که معادل یک هجای بلند و یک هجای کوتاه خواهد بود. در این باره باید به نسخه‌های خطی و دیگر منابع رجوع کرد که آیا «س» ساکن است یا متحرک و اگر متحرک است، چه حرکتی دارد.

اما در خصوص پایان کلمه، هم از منظر قافیه و هم از منظر عروض تلفظ این واژه نمی‌تواند «لاسکوی» (lāskūy یا lāsakūy) باشد:

با توجه به این که شعر بر قالب مسمط است، در همین بند در جایگاه قافیه، چهار کلمه آمده است که از همه روشن‌تر «راهروی» (rāhrovi یا rāhravi) است، بنابراین کلمه مورد نظر ما هم باید بر اساس تلفظ آن زمان «kovi- یا kavi-» باشد. البته بر خلاف اغلب کسانی که درباره تلفظ این کلمه نظر داده و آن را مختوم به یاء معروف دانسته‌اند، آبادیان در تصحیح خود آن را به صورت «لاسکوی» ضبط کرده و تلفظ وی در هجای آخر کلمه بنا بر دیگر قافیه‌های این بند، با «یای مجهول» می‌داند (منوچهری: ۱۴۰۳).

۸۹۹، تعلیقات مصحح). به هر حال از نظر علم عروض نیز به هیچ وجه تلفظ «lāskūy» یا «lāsakūy» نمی تواند درست باشد، زیرا در این صورت مصراع یک هجا کم خواهد داشت.

تقطیع مصراع اول بر اساس تلفظ «lāskūy» یا «lāsakūy»:

س کوی	زَنَ دولا	رِتْ گوئی	خول طن بو
۔۔	۔۔۔۔	۔۔۔۔	۔۔۔۔
فَعُولْ	فَعْلَاتِن	فَعْلَاتِن	فَعْلَاتِن

تقطیع مصراع دوم:

ید آه	شَو دو گو	بِ دِرِخ تی	از دِرِخ تی
۔۔	۔۔۔۔	۔۔۔۔	۔۔۔۔
فَعْلَانْ	فَعْلَاتِن	فَعْلَاتِن	فَعْلَاتِن

همانطور که ملاحظه می شود رکن پایانی مصراع اول فعول (= فعل) است و با هیچ توجیه عروضی مطابقت ندارد و شعر از وزن خارج شده است، بنابراین این تلفظ نمی تواند صحیح باشد. توضیح این که در رکن سوم هر دو مصراع (زند و/ شود و) مصوت کوتاه (o) بنا بر ضرورت وزنی اشباع شده (ō) و هجای کوتاه به بلند تبدیل شده است که البته خارج از موضوع بحث مقاله است.

در نتیجه بر اساس علم عروض در انتهای کلمه، واج «ک» تنها دارای مصوت کوتاه (با هر مصوت کوتاهی که باشد) و معادل یک هجای کوتاه است و واج «و» نیز قطعاً مصوت بلند نیست، بلکه یک صامت است که پس از آن مصوت بلند ی (ī) و یا یاء مجهول (ē) که آن هم معادل مصوت بلند است) آمده که یک هجای بلند را تشکیل می دهد.

تقطیع مصراع اول بر اساس تلفظ «kovi» یا «-kavi»:

خول طن بو	ر ت گ و ئی	ز ن د و لا	س ک وی
---	---	---	---
فاعلاتن	فعلاتن	فعلاتن	فعلن

البته از نظر عروضی حالت سومی هم محتمل است و همانطور که در رکن پایانی مصراع دوم شاهد اختیار شاعری تسکین هستیم، می‌توان این اختیار را در رکن پایانی مصراع اول نیز مشاهده کرد (تبدیل فعلن به فعْلن). در این صورت باید کلمه لاسکوی به صورت «لا سَکْ وی» قرائت شود یعنی سین متحرک و کاف ساکن باشد، در نتیجه مصراع به دو هجای بلند ختم می‌شود که معادل «فعْلن» خواهد بود. هر چند این تلفظ توجه عروضی دارد اما از آنجا که چنین تلفظی از سوی هیچ کس مطرح نبوده است، طرح آن موضوعیتی ندارد.

بنابراین بر اساس این بیت از منوچهری و ضبط این کلمه در نسخه‌های خطی معیار /الشعار دو تلفظ برای این کلمه محتمل است که در واقع تفاوت عمده میان آن دو ساکن بودن یا مفتوح بودن «س» خواهد بود.

۳. معنای اصطلاحی لاسکوی به عنوان نوعی شعر

در میان معاصران احتمالاً نخستین کسی که به دلیل کار بر روی معیار /الشعار به لاسکوی، به اختصار تمام پرداخته ناتل خانلری است که پس از نقل سخن خواجه نصیر در پانوش این عبارت را آورده است: «به فتح سین و کاف، نام یکی از نواهای ایرانی» (خانلری، ۱۳۳۷: ۹۹). همانطور که ملاحظه می‌شود، خانلری هم تلفظ این اصطلاح را لاسْکوی دانسته است. پس از او اخوان ثالث به آن به عنوان نوعی شعر توجه نشان داده است. او در مقاله‌ای با عنوان «خسروانی و لاسکوی» به دلیل کمبود منابع در خصوص لاسکوی، به تفصیل به خسروانی پرداخته و در انتهای مقاله به صورت گذرا آن را نوعی وزن یا قالب شعر دانسته است. با توجه به این که نسخهٔ نجم الدوله از معیار /الشعار در اختیار اخوان بوده است، در متن مقاله به پیروی از آن واژه را به صورت «لاس کوی» نوشته و سپس توضیح وارد شده در نسخه را عیناً نقل کرده و به سخن

دهخدا ارجاع داده است که پیش این آورده شد (اخوان ثالث، ۱۳۳۹: ۵۰۴). با این توضیح اخوان که تأیید نظر دهخداست، معلوم می‌شود که او نیز تلفظ پیشنهادی دهخدا را پذیرفته که بر اساس روش لغتنامه تنها به مضموم بودن [ک] دلالت دارد. بنابراین روش «س» ساکن است و «و» نیز حرکت ندارد و مصوت بلند محسوب می‌شود. در نتیجه تلفظ آن به صورت «lāskūy» خواهد بود. سپس می‌افزاید: «گویا لاسکوی هم نوعی شعر یا قول (تصنیف) هجایی بوده که فراموش شده است و نمونه‌ای نیز از آن، احتمالاً باقی نمانده است... به هر حال درباره لاسکوی به عنوان شعر موزون غیر تام، جایی چیزی به نظرم نرسید» (همان: ۵۰۵).

همچنین اخوان در جای دیگر لاسکوی را مانند خسروانی تصنیفی می‌داند که مانند قول و غزل موافق آهنگ موسیقی ساخته شده است. سپس چنین آورده است: «بعضی از اهل تحقیق معتقدند که سرود خسروانی و لاسکوی پیش از اسلام نیز نوعی «قول» بوده - که سراینده که احتمالاً نوازنده هم بوده - در بزم‌ها می‌خوانده است، منتها اوزان خسروانی و لاسکوی هجایی بوده است» (اخوان ثالث، ۱۳۶۹: ۲۱۰-۲۱۱).

پس از اخوان ثالث، عباس ماهیار و شهرز جمالی، بدون آن که درباره نحوه تلفظ این اصطلاح نظر بدهند، آن را در دو کتاب دیگر نیز یافته و نکاتی را درباره آن متذکر شده‌اند:

۱. اگر «سجع» را آواز کبوتر یا پرندگان و در معنای اصطلاحی «هماهنگی و تناسب میان کلمات بدانیم، به همین نسبت می‌توان «لاسکوی» را که نام پرنده‌ای است خوش آواز به طریق مجاز بر آواز موزون آن اطلاق کرد.

۲. با تأمل در این نکته که چکاوک هم نام گوشه‌ای از ردیف موسیقی ایرانی در دستگاه همایون است و هم نام مرغی خوشخوان، می‌توان چنین گمان برد که «لاسکوی» نیز هم نام لحنی از الحان موسیقی باشد که شبیه مرغی خوش آواز به نام لاسکوی است.

۳. با عنایت به تعریف خواجه در باب خسروانی و لاسکوی و به تعبیر «تناسبی نزدیک

به تام و غیر حقیقی» می‌توان چنین حدس زد و احتمال داد که خسروانی و لاسکوی نمونه‌های آغازین و پیوند شعر و موسیقی، یعنی تصنیف و سرود بوده است شاید بتوان تعبیر «تناسب غیر حقیقی و نزدیک به تام» را در اوزان متفاوت شعر در کوتاه و بلندی مصراع‌ها در تصنیف دانست و تطبیق داد» (ماهیار و جمالی، ۱۳۸۹: ۱۴۰-۱۴۱).

آن‌ها در انتهای نکته سوم، تصنیف «مرغ سحر» را می‌آورند که بر چند وزن مختلف سروده شده است و احتمال می‌دهند که لاسکوی هم ممکن است چنین بوده باشد. البته مضمون نکته‌های اول و دوم، در افزوده نسخه نجم الدوله با عبارت «این نوا را پارسیان به مناسبت نوای خوش این حیوان لاسکوی خوانند مثل آنکه عربان سجع کلام را از روی سجع حمام [کبوتر] برداشته‌اند» نیز آمده است (نجم الدوله، ۱۳۲۰ق: ۵) همچنین پیش از نجم الدوله مفتی محمد مراد آبادی نیز در شرح معیار الاشعار به این نکته اشاره کرده است:

«لاسکوی در اصل با سین و کاف مفتوح و واو مکسور و یای معروف، مرغی است کوچک خوش آواز. منوچهری گوید:

نول طنپوره تو گوئی زند و لاسکوی
از درختی به درختی شود و گوید آه
کذا فی السروری و در اینجا مراد از آن نوعی سرودست و شاید آنرا از آواز مذکور به سبیل حکایت اخذ کرده منسوب به او ساخته‌اند» (مراد آبادی، ۱۳۸۲ق: ۲۰).

راضیه آبادیان بدون آن که درباره تلفظ لاسکوی اظهار نظر کند، آن را به همان صورت «لاسکوی» پذیرفته، اما بیت منوچهری را به صورت زیر آورده:

خول طنپوره کویی زند و لاسکوی
از درختی به درختی شود و گوید آه
و افزوده است:

«نظر ایشان [دهخدا] درباره معنای «لاسکوی» درست نیست؛ «لاسکوی» هم نام یک پرندۀ کوچک است و هم نام یک پرده موسیقی و در این بیت اگر «لاسکوی» در نقش مفعول جمله آمده باشد، منظور شاعر نام یک پرده موسیقی بوده است. در کتاب سمک

عیار از لاسکوی در کنار نام چند پرده دیگر نام برده شده است» (آبادیان، ۱۳۹۷: ۷). سپس بر اساس عبارتی در کتاب *سمک عیار* «کویی» را ریخت دیگری از «کوهی» دانسته که در کنار «لاسکوی» قرار گرفته است: «از این سازها، هریکی پرده‌ای چون پرده ماوراءالنهری، و کوهی و لاسکوی و خسروانی و پرده شاهی و پرده بسکنه و پرده چینی و تازی و...» (فرامرزی بن خداداد الأرجانی، ۱۳۵۳: ۵/ ۲۰۹). توضیح این که گویا در اصل نسخه «لاسلونی» آمده و خانلری دست به تصحیح قیاسی زده و آن را به صورت «لاسکوی» آورده است.

میثم محمدی که مقاله کوتاهی را در کانال تلگرامی خود منتشر کرده به درستی درباره بیت منوچهری نظر داده است: «به گمان ما کویی در *طنبوره* کویی همان کوهی است یعنی منسوب به کوه و مرادف "جبلی". فاعل بیت فقط خول است و هم اوست که دو پرده را با *طنبور* می‌زند: هم پرده کوهی را هم لاسکوی را» (محمدی، ۱۴۰۳: ۴). بنابراین لاسکوی به کویی معطوف شده (همچنان که در متن کتاب *سمک عیار* نیز کوهی و لاسکوی به هم عطف شده‌اند) و در این بیت هر دو مضاف‌الیه برای *طنبوره* هستند. در نتیجه فاعل مصراع دوم نیز همان خول است که *طنبوره* کویی و *طنبوره* لاسکوی می‌زند و از درختی به درختی پرواز می‌کند و آه می‌گوید.

نکته قابل تأمل دیگر که در همین راستا قرار دارد این است که منوچهری آواز خول را محزون می‌داند، مانند کسی که «آه» می‌گوید. برای دقت بیشتر در این باره، تمامی این بند از مسقط آورده می‌شود بر اساس دو تصحیح دبیرسیاقی و راضیه آبادیان (۱۴۰۳) آورده می‌شود:

دِیَلَمی وار کند هَزْمان دُرْاج عَوی	بر سرِ هر پَرَش از مُشک نگاریده ووی
وَرْشان نوحه کند بر سر هر راهروی	بلبل از دور همی گوید بر من بجوی
خول <u>طنبوره</u> تو گویی زند و <u>لاسکوی</u>	از درختی به درختی شود و گوید: آه

(منوچهری، ۱۳۳۸) (دبیرسیاقی): ۱۸۷

دیلمی وار کند هزمان درّاج عوی بر سر هر پرش از مشک نگارند روی (۴)
ورشان نوحه کند بر سر هر راهروی بلبل از دور همی گوید بر من بجوی
خول طنبورۀ کویی زند و لاسکوی از درختی به درختی شود و گوید: آه
(منوچهری، ۱۴۰۳) (آبادیان: ۵۰۳)

البته این بند از مسمط مشوش است، به ویژه واژه‌های قافیه که نسخه بدل‌ها نیز کمک چندانی به حل مشکل نمی‌کند و باعث می‌شود معنای برخی از عبارات‌ها مبهم باشد. با این حال ورود چند عبارت مانند: «نوحه کند»، «گوید آه» نشان از فضای غم و حزن دارد، گویی برای منوچهری با شنیدن آواز این پرندگان، پرده‌های محزون و سوزناک موسیقی تداعی می‌شده است: دراج عوی (سرگشته و پریشان) دیلمی وار (نسخه بدل در هر دو تصحیح: دیلمان‌وار) نوحه سر می‌دهد که یادآور گوشۀ دیلمان در آواز دشتی است و بسیار محزون است. همچنین خول در حالی که در پرده کویی (کوهی = جلی) و لاسکوی، طنبور می‌نوازد (زدن به معنای نواختن)، از درختی به درختی می‌پرد و آه سر می‌دهد. در نتیجه می‌توان احتمال داد که لاسکوی نیز پرده محزونی بوده است. در ادامه خواهیم دید که هر دو شاهد شعری برای لاسکوی نیز فضای غم و حزن دارد.

یادآوری می‌شود که در تصحیح مجدد دبیرسیاقی از دیوان منوچهری، در بیت مورد نظر به جای «خول طنبوره تو گویی...» ترکیب «طنبوره کویی» آمده است (منوچهری، ۱۳۷۵: ۱۸۹). همچنین در بیت دیگری از دیوان همین ترکیب وارد شده است:

یکی طنبوره کویی دوم طنبور حدادی

سه دیگر جام بغدادی چهارم باد الصری ؟ [باده حمری]

(همان: ۱۲۶)

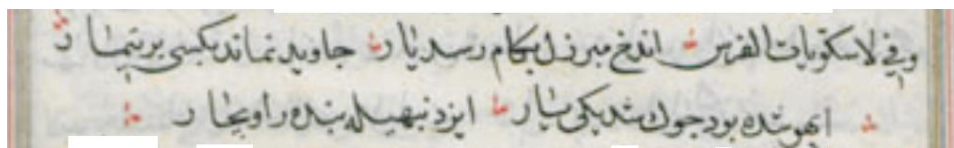
۴. بررسی دو شاهد شعری برای لاسکوی

تمامی مطالبی که تا اینجا آورده شد، با چشم‌پوشی از تصحیح جدید دیوان منوچهری، بر اساس همان منابعی بود که در طول سالیان در اختیار علاقه‌مندان و پژوهشگران بوده

است. خوشبختانه در حال حاضر دو نمونه برای لاسکوی در دست است که در هر دو بر این نام تصریح شده و هر دو منبع برای قرن ششم و متن هر دو کتاب به زبان عربی است: *خلق الانسان* اثر بیان الحق نیشابوری (متوفی ۵۲۱ق) و *الابداع فی العروض* تألیف ابن فرخان کاشانی (متوفای نیمه دوم قرن ششم). هر چند هر دو شاهد حائز اهمیت است، ولی از آنجا که کتاب دوم در علم عروض است، مؤلف نکات عروضی مهمی را در خصوص لاسکوی منقول در کتاب، ذکر کرده و از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار است.

۴. ۱. بررسی لاسکوی در خلق الانسان

در مجلس ۹۴ از *خلق الانسان* تألیف محمود بن ابی الحسن نیشابوری ملقب به بیان الحق (و ۵۲۱ق) که در ۱۰۷۴ق کتابت شده چنین آمده است (گ ۳۱۹پ):

ملاحظه می‌شود که لاسکوی به صورت «لاسکویات» جمع بسته شده است. سید محمد حسین حکیم این لاسکوی را با کمک نسخه‌های دیگر به صورت زیر تصحیح کرده است (حکیم، ۱۳۹۸: ۵۷):

وفی لاسکویات* الفرس:

اندخ میر (ظ: بُیر) ز دل^۱ به کام رسد یار جاوید نماند به کسی بر تیمار
ابهو** شده بود جوک شد یکی یار (؟) ایزد نهیله بنده [ای] را و یچار

(بیان الحق نیشابوری، مجلس ۹۴، گ ۳۱۹پ؛ مشهد: ص ۶۷۰؛ قاهره: ۲۷۰ر)

نسخه بدل‌ها: * قاهره: لاسکویات // ** مشهد: آهو. قاهره: ابهو

در حال حاضر این قدیمی‌ترین نمونه‌ای است که با نام لاسکوی آمده است.

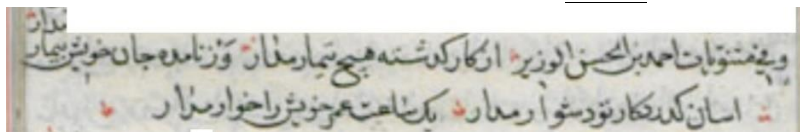
۱. در اصل نسخه «ز ل» آمده و مصحح دست به تصحیح قیاسی زده و آن را به صورت «ز دل» آورده است.

ویژگی‌هایی را که می‌توان بر شمرده این است که نخست از نظر زبانی آمیخته‌ای از فارسی دری (معیار) و زبان عامیانه است و از نظر تعداد ابیات دو بیت دارد و قافیه هم در مصراع‌های اول و دوم و چهارم دیده می‌شود و دربارهٔ مصراع سوم با توجه به اشکال در املائی کلمهٔ محل قافیه (یار؟) تردید وجود دارد که اگر جز یار باشد، این مصراع نیز قطعاً دارای قافیه خواهد بود.

۴. ۱. ۱. بررسی عروضی شاهد اول

البته نمی‌توان مطمئن شد که این لاسکوی چقدر دقیق ضبط و نقل شده است و نسخه بدل نیز کمک چندانی نمی‌کند، با این حال مصراع دوم از بیت اول هم از نظر زبانی کلمهٔ عامیانه ندارد و هم از نظر وزنی دقیقاً بر وزن رباعی (مستفعلٌ مستفعلٌ مفعولن فاع = مفعولٌ مفاعیلٌ مفاعیلن فاع) است. مصراع دوم بیت دوم نیز بستگی دارد که واژهٔ «بنده» به چه صورتی خوانده شود: اگر به همان صورت موجود خوانده شود، مصراع یک هجا کم دارد، اما چنان که در رسم الخط قدیم، صورت نکرهٔ امثال این کلمه به شکل «بنده/ بنده» نوشته می‌شد، اگر به صورت «بنده‌ای» قرائت شود، باز هم منطبق بر یکی از اوزان رباعی (مستفعلٌ فاعلاتٌ مفعولن فاع = مفعولٌ مفاعلن مفاعیلن فاع) خواهد بود. از همین دو مصراع می‌توان نتیجه گرفت که وزن لاسکویات، یکی از اوزان رباعی یا نزدیک به آن بوده است که در دو مصراع دیگر شاهد آن هستیم.

جالب این که پیش از این لاسکوی، بلافاصله یک رباعی از احمد بن حسن میمندی وزیر مشهور سلطان محمود و سلطان مسعود آمده است که مؤلف آن را لاسکوی به شمار نیاورده و «فی مثنویات احمد...» نامیده است:

از کار گذشته هیچ تیمار مدار و ز نامده جان خویش تیمار مدار
آسان گذرد کار تو دشوار مدار یک ساعت عمر خویش را خوار مدار

می‌توان چنین استنباط کرد همین شعر که یک رباعی است و بر زبان دری سروده شده و وزن عروضی دارد، مثنوی (دارای دو بیت) نامیده شده است، اما شعر دوم با آن که همان ویژگی‌ها را دارد، جز آن که به عامیانه سروده شده و از منظر عروضی نیز، وزن هر چند نزدیک به اوزان رباعی است، اما تفاوت‌های بارز در آن دیده می‌شود، لاسکوی نامیده شده است و به نظر می‌رسد آنچه لاسکوی را از رباعی متمایز می‌کرده زبان و وزن آن بوده است.

۲.۴. بررسی شاهد دوم در کتاب *الابداع فی العروض*

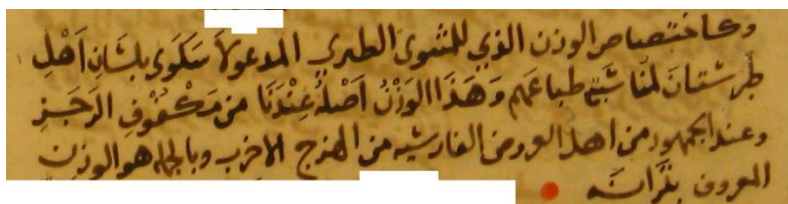
یک کتاب بسیار مهم و بی‌نظیر به نام *الابداع فی العروض* در یکی دو سال اخیر شناخته شده و در دسترس علاقه‌مندان قرار گرفته و مؤلف آن ابن فرخان کاشانی در قرن ششم هجری است که هم شامل عروض عربی و هم شامل عروض فارسی (به زبان عربی) می‌شود. در بخشی از کتاب چندین نمونه شعر به برخی از گویش‌های فارسی، از جمله کاشانی، اصفهانی و طبری آورده است. مثالی که ابن فرخان برای طبری آورده، «لاسکوی» نامیده است. خوشبختانه در این کتاب تنها به ذکر این اصطلاح اکتفا نشده و توضیحاتی درباره آن داده شده است که از برای نخستین بار زوایای بیشتری از این نوع شعر را روشن می‌کند.

۲.۴.۱. تلفظ لاسکوی در *الابداع*

این اصطلاح پنج بار در کتاب وارد شده است که دو بار آن در متن کتاب، یک بار در حاشیه کتاب، یک بار در ضمن شاهد شعری و یک بار هم تقطیع آن آمده است. با توجه به این که غالباً کلمات کتاب با حرکت گذاری دقیق آمده، و از طرف دیگر در ضمن شعر و تقطیع آن وارد شده است، تردیدی نمی‌ماند که تلفظ آن در این کتاب لاسکوی (*lāsakawī* یا *lāsakavī*) است که در ادامه تصویر عبارات مرتبط با این اصطلاح می‌آید.

۲.۴.۲. ویژگی‌های لاسکوی در *الابداع* به عنوان شعر

ابن فرخان ابتدا لاسکوی را این چنین تعریف می‌کند (ابن الفرخان، قرن ۶: گ ۶۲ پ):

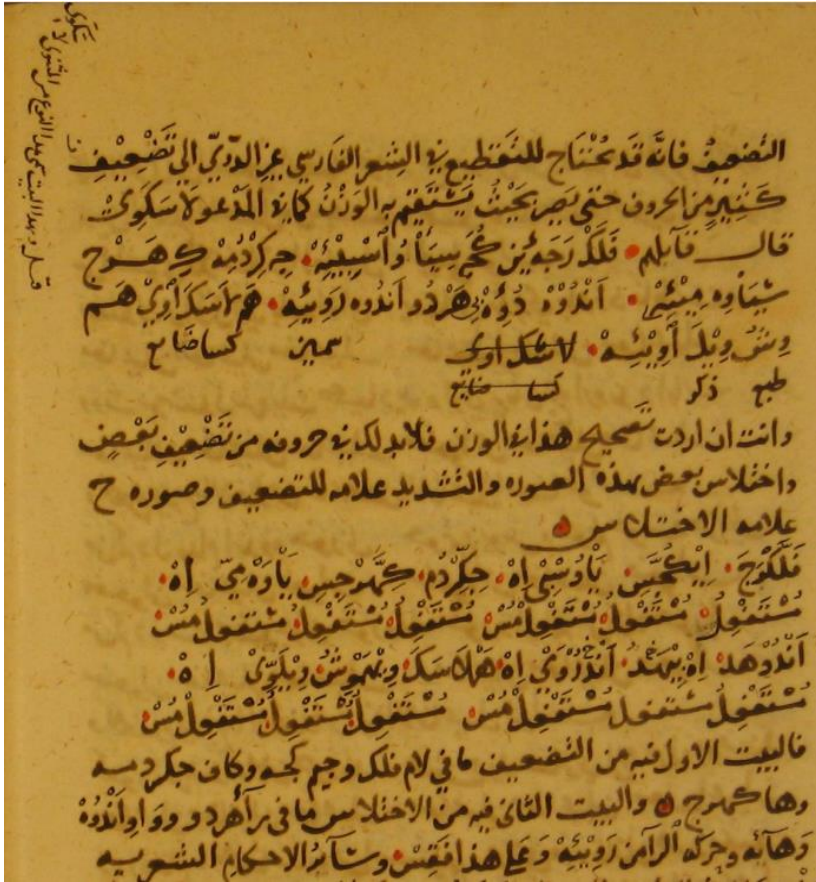
و کا اختصاص وزن الذي للمثنوی الطبری المدعو: «لاسکوی»، بلسان اهل «طبرستان» لمناسبتهم طباعهم، وهذا الوزن أصله عندنا من «مكفوف الرجز»، وعند الجمهور من أهل العروض الفارسية من «الهنج الأخر»، وبالجملة هو الوزن المعروف «بترانه» (ابن الفرخان، ۲۰۲۳: ۳۴۱).

ترجمه: مانند اختصاص وزنی که برای مثنوی طبری [دارای دو بیت] است و به زبان اهل طبرستان، لاسکوی خوانده می شود که متناسب با طبع آن هاست. اصل این وزن بر اساس روش ما «رجز مکفوف» [مستفعلُ مستفعلُ مستفعلُ مُس] است و در نزد عروضیان فارسی «هنج آخر» [مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعل] است که به طور کلی به «ترانه» شناخته می شود.

عجیب این که همانطور که در ضمن جدولی تمامی ضبط های لاسکوی را آوردیم، در یکی نسخه های خطی، متعلق به قرن ۱۱ در زیر لاسکوی، عبارت «سرود مازندرانی» آورده شده است که با سخن ابن فرخان همخوانی دارد:

دانشگاه تهران (۲)	قرن ۱۱	-	دانشگاه تهران	۳۴۱۷۴	لاسکویها سرود مازندرانی	۲
-------------------	--------	---	---------------	-------	----------------------------	---

سپس ابن فرخان درباره این که گاهی در شعر فارسی غیر دری، برای تقطیع صحیح شعر و حفظ سلامت وزن، نیاز است که برخی از حروف با تضعیف (تشدید) و برخی دیگر به صورت مختلس و ربوده شده ادا گردد، مثالی از لاسکوی می آورد و جزئیات تقطیع آن را نیز ارائه می دهد که به دلیل اهمیت موضوع، تصویر کامل مطالب آورده می شود (ابن الفرخان، قرن ۶، گک ۶۳ پ):

فإنه قد يحتاج للتقطع فى الشعر الفارسى غير الدرّى إلى تضعيف كثير من الحروف،

حتى يصير بحيث يستقيم به الوزن، كما فى المدعو: «**لاسكوى**»، قال قائلهم:

فلك رجّه عين كجّه سبّا وأسبيته جه كدّمه ك هرج سبّاوه ميه
أندوه دوه بى هر دو أندوه رويته هم لاسك اوى هم وش ويل اويته

سمين كسا ضايح طبع ذكر

وأنت إن أردت تصحيح هذا الوزن، فلا بد لك فى حروفه من تضعيف بعض، واختلاس بعض، بهذه الصورة: - والتشديد علامة للتضعيف، وصورة «خ» علامة الاختلاس:-

فلكرج * إيكجس * يأسبى إه جكردم * كهرجس * يآوه مى إه

مستفعلُ مستفعلُ مُسْ مستفعلُ مستفعلُ مُسْ

أَنْدَوْهَ دُ * إِهْ يَهْدُ * أَنْ دُوهَ رُویْ إِهْ هَمَلَسَ كَ * وَیَهَمَ وِشْ * وَیَلْ وِیْ إِهْ

مستفعلُ مستفعلُ مُسْ مستفعلُ مستفعلُ مُسْ

فالبیت الأول فيه من التضعیف ما فی لام «فلک»، وجیم «کجه»، وکاف «جکرْدُمه»، وهاء «کهرْج». والبیت الثانی فيه من الاختلاس ما فی راء «هرْدو»، وواو «أندوه» وهائه، وحرکه الراء من «روِيْته».

(ابن الفرخان، ۲۰۲۳: ۳۴۳-۳۴۴)

به دلیل اهمیت موضوع و با توجه به این که در حال حاضر مفصل ترین و مهم ترین و در عین حال یکی از کهن ترین متنی است که درباره لاسکوی وجود دارد، ترجمه کامل متن آورده می شود. اما قبل از ترجمه متن، شایان ذکر است که هر چند این دو بیت در اصل متن تقطیع شده و حرکت گذاری کلمات انجام شده است، ولی به دلیل عدم آشنایی ام با گویش طبری، از استاد ابوالقاسم اسماعیل پور مطلق درخواست کردم که معنای فارسی این شعر را برایم بنویسند که ایشان زحمت کشیده و علاوه معنای فارسی، شعر را آوانگاری نیز کرده و برایم فرستادند که عیناً در ضمن ترجمه آورده می شود:^۱ همانا گاهی در شعر فارسی غیر دری، در تقطیع شعر به مشدد کردن حروف زیادی نیاز است، تا وزن درست گردد. به طور مثال در آنچه که لاسکوی خوانده می شود، چنین سروده شده است:

فَلَكْ رَجَهْ عَيْنِ كُجَهْ سِيَا وَآسِيَهْ جَه كَرْدُمَه كَ هَرَجْ سِيَاوَه مِيَهْ
أَنْدَوْهَ دُوهْ بِي هَر دُو أَنْدَوْهَ رُوِيَهْ هَم لَاسَكْ أَوِي هَم وِشْ وَیَلْ أَوِيَهْ

سمین کسا ضایع طبع ذکر

[رَوِيْته: سمین (= فربه)، لَاسَكْ: کسا (= جامه)، أَوِي: ضایع، وِشْ: طبع، وَیَلْ: ذکر
falak raĵa-ēn kuĵa siyāw u ispē-‘e / ĉe kerdāme ke har ĉe siyāw-e mē-‘e

۱. جای شگفتی است که در مقاله مثیم محمدی (۱۴۰۳: ۲)، در آوانگاری و ترجمه همان را می بینم که دکتر اسماعیل پور آورده است.

andōh do e bē har do andōh ravī-‘e / ham lāsak avī ham wiš u wīl avē-‘e

۱. فلک رنگین کجا (= که) سیاه و سپید است / چه کردم که هر چه سیاه است مراست؟
۲. اگر دو اندوه باشد هر دو اندوه سنگین (تحت اللفظ: فربه) است / هم جامه ضایع است و هم طبع و خاطر ضایع است (یعنی هم بی مال و خواسته‌ام هم تن و روانم زار و بیمار است) [است]

اگر بخواهی که وزن این شعر درست باشد، به ناچار باید برخی از حروف آن را مشدد کنی و برخی را مختلس و دزدیده ادا کنی. در تقطیع شعر، علامت تشدید برای مشدد کردن و علامت «خ» برای دزدیده ادا کردن به کار رفته است:

فَلْکَرَجَ * اِیْکَجَسَ * یَاوُسَبیْ اِهْ جِکَرْدُم * کِهَرَجَسَ * یَاوَهْ مِیْ اِهْ
مستفعلُ مستفعلُ مستفعلُ مُسْ مستفعلُ مستفعلُ مستفعلُ مُسْ

اَنْدَوَهْ د * اِهْ بیهْدُ * اَنْ دَوَهْ رُویْ اِهْ هَمَلَسَ کَ * وِیْهَمْ وِشْ * وِیْلَ وِیْ اِهْ
مستفعلُ مستفعلُ مستفعلُ مُسْ مستفعلُ مستفعلُ مستفعلُ مُسْ

در بیت اول تشدید در لام «فلک»، جیم «کجه»، کاف «جکردمه» و هاء «کهرج» وارد شده است و در بیت دوم راء «هردو»، واو و هاء «آندوه» و حرکت راء در «رَوِیْته» مختلسه است و دزدیده تلفظ می‌شود. [در مصراع چهارم حرف واو ماقبل وِیل نیز تشدید گرفته و در تقطیع دیده می‌شود، ولی ابن فرخان در توضیح آن را از قلم انداخته است].

نکته قابل تأمل این که در شعر کلمه لاسکوی به صورت «لاسکِ آوی» آمده تا نشان دهد که کلمه‌ای مرکب از دو بخش «لاسک + آوی» است و زیر هر دو بخش، معنی آن را به عربی نیز آورده است: لاسک: کسا (= جامه)، آوی: ضایع. در نتیجه لاسکوی به معنای جامه ضایع خواهد بود، که در ترجمه دکتر اسماعیل پور نیز همین آمده است. با توجه به متحرک بودن حرف کاف، همزه «آوی» از تلفظ ساقط شده و به صورت لاسکوی درآمده است. همچنین در جایی از مصراع قرار گرفته است که به هیچ وجه تلفظ آن نمی‌تواند لاسکوی باشد.

شگفت این که در میان فرهنگ‌های لغت در لغت‌نامه مدخل «لاسکی» چنین آمده است:

«لاسکی. [سَی ی] (ص نسب) منسوب به لاسک و آن گمان برم نوعی از جامه باشد به مازندران» (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۱۲: مدخل لاسکی). این نکته ظریف مؤید نظر ابن فرخان است که لاسک را «کسا» (جامه) ترجمه کرده است و دهخدا اسم منسوب به آن را به همان سین مفتوح، نوعی جامه به مازندران می‌داند.

۴.۲.۳. بررسی عروضی لاسکوی بر اساس کتاب الابداع

در همین بخش ابن فرخان چند فهلوی هم می‌آورد، در نتیجه بنا بر نظر او لاسکوی با فهلویات متفاوت است، زیرا همان‌طور که تصریح کرده وزن لاسکوی معادل وزن ترانه (رباعی) است. شاید این طور بتوان گفت که لاسکوی، یک نوع رباعی است؛ یعنی دارای دو بیت است و نزدیک به وزن رباعی است و آرایش قافیه قالب رباعی را هم دارد. باید دقت نمود که منظور ابن فرخان از «المثنوی الطبری»، قالب مثنوی با آرایش قافیه خاص آن نیست، بلکه منظور این است که در دوبیت آورده می‌شود. ویژگی مهم دیگر این که لاسکوی به زبان دری نیست و با گویش طبری سروده می‌شود که در صورت نیاز برای درستی وزن، باید با مشدد کردن برخی حروف و دزدیده ادا کردن برخی حروف و حرکات دیگر، بر وزن رباعی آمده باشد که بر اساس روش او به صورت «مستفعلٌ مستفعلٌ مستفعلٌ مُس» رکن‌بندی می‌شود. هر چند با یک شاهد نمی‌توان مطمئن شد که اساساً این نوع شعر بر مبنای عروض کمی است یا نه. از طرف دیگر شاید بتوان گفت که وزن رباعی که ریشه در شعر فارسی کهن حتی قبل از اسلام دارد، نشانه‌هایی از این تحول در لاسکوی قابل مشاهده است.

روش ابن فرخان در تقطیع وزن رباعی، همان است که امروزه در عروض جدید در نزد ابوالحسن نجفی می‌بینیم که ابن فرخان تصریح می‌کند که دیگر رباعی را بر هزج اُخرب (مفعولٌ مفاعیلٌ مفاعیلٌ فَعَل) تقطیع می‌کنند و او بر رجز مکفوف (مستفعلٌ مستفعلٌ مستفعلٌ مُس). از سوی دیگر در تمامی مصراع‌های رباعی، در رکن سوم، تسکین رخ

داده است که ابن فرخان آن را به صورت «مستفعل» نشان می‌دهد و در عروض جدید به صورت «مفعولن» نمایش داده می‌شود و اگر بر اساس هزج اخرب تقطیع شود، به صورت «مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلن فع» در می‌آید که در عروض سنتی رکن‌بندی آشنایی است و برخی از عروضیان وزن اصلی رباعی را همین رکن‌بندی می‌دانند.

حال ببینیم که بدون اعمال تضعیف (تشدید) و اختلاس (تلفظ ربوده)، وزن شعر با تلفظ عادی کلمات به چه صورتی می‌توانسته است باشد:

فَلْکَ رَجَهٗ عَیْنِ کُجَهٗ سِیَا وَ اُتْسِیْنَهٗ												جِهٖ کَرْدُمَهٗ کِ هَرْجِ سِیَاوَهٗ مِیْنَهٗ											
مصرع		فَ	لَکْ	رَ	جَ	اِیْ	کُ	جَ	سِ	یَا	وُسْ	بِیْ	ءِ										
		۰	-	۰	۰	-	۰	۰	۰	-	-	-	-										
مصرع		چَ	کِر	دُ	مَ	کِ	هَر	چَ	سِ	یَا	وَه	مِیْ	ءِ										
		۰	-	۰	۰	۰	-	۰	۰	-	-	-	-										
دوم		۰	-	۰	۰	۰	-	۰	۰	-	-	-	-										

این بیت هر چند با وزن رباعی تفاوت‌هایی دارد، به طوری که در چهار مورد که باید هجای بلند بیاید کوتاه آمده است (موارد با قلم قرمز مشخص شده است) ولی از نظر تعداد هجا مشکل ندارد و با رباعی هم‌خوانی دارد.

تقطیع هجایی مصرع دوم بر اساس تلفظ عادی:

اَنْدَوَهْ دُوْهْ بِيْ هَر دُوْ اَنْدَوَهْ رَوِيْنَهْ														هَمْ لَاسَكْ اَوِيْ هَمْ وِشْ وِيْلَ اَوِيْنَهْ													
مصرع	اَنْ	دو	ه	دُ	اِه	بِيْ	هَر	دُ	اَنْ	دو	ه	رَ	وِيْ	ءِ													
	-	-	و	و	-	و	-	و	-	-	و	و	-	-													
مصرع	هم	لا	سَ	كَ	وِيْ	هم	وِ	شُ	وِيْ	لَ	وِيْ	اِه															
	-	-	و	و	-	-	و	و	-	و	-	-															
دوم	-	-	و	و	-	-	و	و	-	و	-	-															

در این بیت نیز، مصرع اول بیانگر الگوی هجایی دیگر رباعی (مستفعلُ فاعلات...) است که اشکال بزرگ آن، این است که در پایان یک هجا بیشتر دارد. رکن سوم از مصرع دوم نیز که یا باید مستفعلُ و یا مفعولن (اختیار تسکین) باشد، اشکال دارد و با قواعد عروض قابل توجیه نیست.

بنابراین ملاحظه می‌شود که با این تقطیع، وزنی که منطبق بر وزن رباعی باشد و با

قواعد اختیار شاعری توجیه پذیر باشد، به دست نمی آید. از آنجا که ابن فرخان، کوشیده است این شعر را بر اساس وزن عروضی بخواند، به ناچار به تضعیف و اختلاس دست یازیده است. هر چند او متوجه این تفاوت‌های هجایی در اشعار عامیانه که او آن‌ها را اشعار غیر دری خوانده، بوده است و اذعان می‌دارد که در این اشعار تداخل رکن‌ها و کاربرد زحافات متعدد دیده می‌شود که فراتر از وزن شعر فارسی دری است و حتی از زحافات شعر عربی را نیز بیشتر است (ابن الفرخان، ۲۰۲۳: ۳۴۱).

البته نباید فراموش کرد که عروضیان گذشته معمولاً ضرورت‌های وزنی که امروزه از آن به «اشباع مصوت کوتاه و تبدیل هجای کوتاه به بلند» تعبیر می‌شود، با مشدد کردن صامت بعدی نمایش می‌دادند و این امر تنها مرتبط به شیوه تقطیع بوده است نه این که این ضرورت‌ها با تشدید ادا می‌شده‌اند. به طوری که در این شاهد به جز «فلک»، موارد دیگر تشدید با همین قاعده قابل توجیه است. به طور مثال در مصراع دوم بیت اول در عبارت: «چه کرده که هر» در موارد مشخص شده به هجای بلند نیاز است و به جای مشدد کردن صامت بعدی، مصوت کوتاه پایان کلمه را با اشباع تلفظ نمود، تا چه (čē) و که (kē) هجای بلند محسوب شود. اما این که این قاعده چقدر در شعر غیر دری هم کاربرد داشته، نیازمند بررسی بیشتر است.

در پایان پس از بیان نظرات ابن فرخان، بهتر است به سخن خواجه نصیر باز گردیم که در ابتدای این جستار آورده شد: «و به اتفاق وزن از فصول ذاتی شعر است، الا آن که هیأتی باشد که تناسب آن تام نباشد و نزدیک باشد به تام؛ مانند اوزان خسروانیه و بعضی لاسکویها. و شاید که بعضی امم آن را به سبب مشابهت از اوزان شعر شمرند و بعضی به سبب عدم تناسب حقیقی نشمرند» (خواجه نصیر، ۱۳۹۳: ۸). حال پس از تقطیع لاسکوی مبتنی بر قرائت عادی کلمات، این شعر مصداقی از سخن خواجه خواهد بود که تناسب وزنی آن تام نیست و نزدیک است به تام. بر این اساس وزن این لاسکوی‌ها منطبق بر عروض کمی نیست، اما نزدیک به آن است، هرچند ابن فرخان تلاش کرد مانند شمس قیس این شعر را با قوانین وزن کمی تقطیع کرده و وزن آن را تعیین نماید.

۵. تفاوت لاسکوی و فهلوی

بر خلاف فهلویات که نمونه‌های متعددی از آن در دسترس قرار دارد، در حال حاضر جز این دو شاهد برای لاسکوی، چیزی در دست نیست، به همین دلیل نمی‌توان دربارهٔ لاسکوی آرای متقن و محکمی ارائه کرد و سیر تحول آن را بررسی نمود.

شمس قیس در چند جا از شعر ملحون یاد می‌کند که در کل دو نوع را شامل می‌شود: یکی فهلویات است که به تفصیل به آن پرداخته و نمونه‌هایی را به همراه تقطیع عروض آورده و کوشیده اختلافات عروضی آن‌ها را با وزن نزدیک به آن یعنی «مفاعیلن مفاعیلن فعولن» (شمس قیس، ۱۳۶۰: ۱۰-۱۰۶، ۱۷۲-۱۷۶؛ نیز نک: خواجه نصیر، ۱۳۹۳: ۱۰۲) و یا «فاع لاتن مفاعیلن فعولن» (شمس قیس، ۱۳۶۰: ۱۷۲-۱۷۶) مشخص کند. دو این که هر چند در کتاب *المعجم اصطلاح لاسکوی* نیامده است، اما شمس قیس در مبحثی که دربارهٔ اختراع یا کشف وزن رباعی صحبت می‌کند، مطلبی را می‌آورد که احتمالاً می‌تواند مرتبط لاسکوی باشد. او از رباعی که ملحون باشد با نام ترانه یاد می‌کند:

«به حقیقت هیچ وزن از اوزان مبتدع و اشعار مخترع که بعد از خلیل [نسخه بدل: ذ: که پیش از خلیل و بعد از او] احداث کرده‌اند به دل نزدیک‌تر و در طبع آویزنده‌تر از این نیست، و به حکم آن که ارباب صناعت موسیقی بر این وزن الحان شریف ساخته‌اند و طرق لطیف تألیف کرده و عادت چنان رفته است که هر چه از آن جنس بر ایات تازی سازند آن را قول خوانند و هر چه مقطعات پارسی باشد آن را غزل خوانند، اهل دانش ملحونات این وزن را ترانه نام کرده‌اند و شعر مجرد آن را دوبیتی خواندند، برای آن که بناء آن بر دو بیت بیش نیست و مستعربه آن را رباعی خوانند» (شمس قیس، ۱۳۶۰: ۱۴۴-۱۵۵).

نام تصنیف مبتنی بر شعر رباعی در *المعجم*

زبان:	عربی	پارسی درسی	ملحونات
نام(ص ۱۱۴-۱۱۵):	قول	غزل	ترانه
جمع(ص ۱۷۳):	اقوال عربی	اغزال دری	ترانه‌های معجز

نکته قابل توجه آن است که شمس قیس برای رباعی هم شعر ملحون قائل است و به آن «ترانه» اطلاق کرده است. هر چند ترانه گاهی همان معادل رباعی به کار می‌رود، ولی علاوه بر شمس قیس، در مطالبی که از ابن فرخان آمد، معلوم می‌شود که او هنگام ذکر لاسکوی آن را ترانه نامیده است.

با آن‌که شمس قیس اشعار ملحون را پر از اشکال عروضی می‌داند، ولی اعتراف می‌کند که «از عالم و عامی و شریف و وضع به انشا و انشاد فهلوی مشعوف یافتیم و به اصفا و استماع ملحونات آن مولع دیدم» (شمس قیس، ۱۳۶۰: ۱۷۳). همچنین باید دانست شعر کُمّی فارسی در مراعات ترتیب و تعداد کمیت هجاها بسیار سخت‌گیر و حتی از شعر عربی هم سخت‌گیرتر است و در مقایسه با شعر عربی، اختیارات شاعری اندکی را می‌پذیرد، این در حالی است که اشعار ملحون، خواه فهلوی و خواه ترانه، از منظر عروض کُمّی تقطیع شود، اختلافات زیادی میان وزن معیار و وزن‌های به کار رفته در هر مصراع، دیده می‌شود که باید نسبت به آن‌ها حکم به خروج از وزن داد، ولی چگونه بوده است که ذوق فارسی زبانان این نوع شعرها را با این همه خروج از وزن و اختلافات وزنی (البته از منظر عروض کُمّی) احساس نمی‌کرده و به آن‌ها مولع بوده‌اند؟

به نظر می‌رسد این امر بیانگر آن است که حتی در قرن‌های ششم و هفتم که شعر کمی در ابیات نوشتاری عرصه را بر هر نوع شعر دیگری تنگ کرده بوده است، گوش ایرانیان همچنان در این اشعار غیر دری، وزن را احساس کرده و با آن به وجد می‌آمده‌اند که کمتر از شعر عروضی نبوده است.

هر چند ممکن است تصور شود که با توجه به پیوند میان موسیقی ایرانی با این نوع اشعار، موسیقی ناهمواری‌های وزنی آن را پوشش می‌داده است که نقاط خروج از وزن در گوش شنونده احساس نشود، اما به نظر می‌رسد که گوش ایرانیان اعم از عالم و عامی این نوع شعر را در ذات خود موزون می‌یافته‌اند که موزونیت آن تلفیقی از وزن کمی و غیر کمی (اعم از هجایی و تکیه‌ای) بوده است.

طیب‌زاده در ضمن مقاله‌ای با عنوان «منشأ وزن رباعی در اشعار عامیانه و شفاهی»

ایران»، پس از بررسی نظرات مختلف در خصوص منشأ وزن رباعی که قریب به اتفاق صاحب نظران آن را ایرانی می دانند که ریشه در وزن اشعار پیش از اسلام دارد، بر این باور است که منشأ وزن رباعی، اشعار تکیه ای محلی و عامیانه فارسی است که به صورت شفاهی رایج بوده است (طیب زاده، ۱۳۹۹: ۲۵۸-۲۵۹). این دو نمونه بارز از این نوع شعر است که قدمت آن ها حداقل به قرن ششم می رسد و یکی از آن ها با دقت تمام ثبت شده و به دست ما رسیده است و می تواند در مطالعه تاریخی وزن رباعی بسیار مفید فایده باشد.

اخوان ثالث نیز در جایی تعبیر صمیمانه تری دارد که مناسب با ویژگی رباعی ملحون است: «می دانیم که اوزان ترانه ها [به طور کلی منظور اشعار عامیانه است] با اوزان عروضی متفاوت است و دارای حالتی است انگار معلق و بینابین اوزان هجایی و عروضی، با خصلتی خاص خود ترانه ها» (اخوان ثالث، ۱۳۶۹: ۲۰۲).

۶. نتیجه گیری

بنا بر مباحث مطرح شده با تکیه بر منابع مختلف و با تکیه بر دو شاهد به دست آمده از لاسکوی، به ویژه کتاب *الابداع* ابن فرخان نتایج زیر به دست می آید:

- بر اساس اغلب فرهنگ های لغت و نسخه های معیار *الاشعار* و شاهد شعری منوچهری و از همه مهم تر *الابداع*، تلفظ واژه لاسکوی (سین و کاف مفتوح «lāsakavi») است و به هیچ وجه تلفظ لاسکوی (lāskūy) صحیح نیست.

- معلوم شد که کلمه لاسکوی از نظر لغوی، در اصل ریشه طبری دارد که معنای آن «جامه ضایع» است و نوعی شعر محسوب می شده است و در *الابداع* هیچ اشاره ای به معنای دیگر اعم از نام پرند یا پرده موسیقی نشده است. اما بر اساس شعر منوچهری و کتاب *سمک عیار* نام نغمه یا پرده موسیقایی بوده است.

- همچنین با احتیاط می توان به این نتیجه کلی رسید که شعر لاسکوی بر دو بیت سروده می شده و از نوع رباعی ملحون (ترانه) بوده که آرایش قافیه آن مانند رباعی است و اگر مخصوص گویش طبری نبوده باشد، بر گویش طبری نیز سروده می شده

- و در میانه راه تحول رباعی از عامیانه به فصیح و از وزن تکیه‌ای یا هجایی (۴) به وزن عروضی بوده است.
- **مشارکت‌های نویسنده:** جمع‌آوری اطلاعات و پردازش و تحلیل آن‌ها به وسیله خود نویسنده انجام شده است.
- **تضاد منافع:** نویسنده هیچ تضاد منافع احتمالی‌ای درباره تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله ندارند.
- **تقدیر و تشکر:** این پژوهش فاقد تشکر و قدردانی است.
- **منابع مالی:** نویسنده هیچ گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده است.

منابع

- آبادیان، راضیه (۱۳۹۷). «در باب چند اصطلاح موسیقایی در دیوان منوچهری». *پژوهش‌های ایران‌شناسی*. سال ۸، ش ۱. صص ۱-۱۶.
- اخوان ثالث، مهدی (۱۳۳۹). «خسروانی و لاسکوی». *مجله یغما*. سال سیزدهم. ش ۱۰. صص ۴۹۹-۵۰۵.
- اخوان ثالث، مهدی (۱۳۶۹). *بدایع و بدعت‌ها و عطا و لقای نیما یوشیج*. تهران: انتشارات بزرگمهر.
- انجو شیرازی، میر جمال الدین حسین بن حسن (۱۳۵۱). *فرهنگ جهانگیری*. ویراسته رحیم عقیقی. ج ۱. مشهد: انتشارات دانشگاه مشهد.
- ابن الفرخان، جمال الدین أبوسعده علی بن مسعود (قرن ۶). *الابداع فی العروض*. نسخه خطی شماره ۴۱۰۵. کتابخانه نور عثمانیه.
- ابن الفرخان، جمال الدین أبوسعده علی بن مسعود (۲۰۲۳). *الابداع فی العروض*. تحقیق عمر خلوف. ط ۱. اسطنبول: دار الباب.
- برهان، محمد حسین بن خلف تبریزی (۱۳۴۲). *برهان قاطع*. به اهتمام محمد معین، ج ۲. ج ۲ و ۳. تهران: کتابفروشی ابن سینا.
- بیان الحق النیسابوری، ابوالقاسم محمود بن ابوالحسن بن حسین (۱۰۷۴ق). *خلق الإنسان* (نسخه خطی). کتابخانه مجلس. ش. ۱۰۱۳۶. کاتب محمد تقی بن جواد کاظمی. ۳۵۴ برگ.
- حکیم، سید محمد حسین (۱۳۹۸). «ابیات فارسی در مجالس تفسیر قرآن در آغاز قرن ششم هجری

در نیشابور: پژوهشی در کتاب خلق الانسان تألیف بیان الحق نیشابوری». گزارش میراث. دوره سوم. ضمیمه ش ۷۸-۷۹. صص ۱-۱۲۰.

— خواجه نصیر الدین طوسی، محمد (۱۳۹۳). معیار الاشعار. مقدمه و تصحیح و تعلیقات علی اصغر قهرمانی مقبل. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

— خواجه نصیر الدین طوسی، محمد (۶۶۴ق). معیار الاشعار (نسخه خطی). استانبول: کتابخانه احمد ثالث. ش ۳۴۵۵.

— خواجه نصیر الدین طوسی، محمد (۶۷۰ق). معیار الاشعار (نسخه خطی). استانبول: کتابخانه فاتح. ش ۲۳۹.

— خواجه نصیر الدین طوسی، محمد (۶۷۰ق). معیار الاشعار (نسخه خطی). قم: کتابخانه مرعشی نجفی. ش ۱۲۴۱۲.

— خواجه نصیر الدین طوسی، محمد (۷۰۲ق). معیار الاشعار (نسخه خطی). استانبول: کتابخانه احمد ثالث. ش ۱۶۴۶.

— خواجه نصیر الدین طوسی، محمد (قرن ۸ ق؟). معیار الاشعار (نسخه خطی). تهران: کتابخانه مجلس. ۳۹۸۷.

— خواجه نصیر الدین طوسی، محمد (۷۱۶ق). معیار الاشعار (نسخه خطی). تهران: کتابخانه دانشگاه تهران. ش ۱۳۸.

— خواجه نصیر الدین طوسی، محمد (۱۰۲۹ق). معیار الاشعار (نسخه خطی). مشهد: کتابخانه جامع گهرشاد. ش ۱۶۲۹.

— خواجه نصیر الدین طوسی، محمد (قرن ۱۱ ق). معیار الاشعار (نسخه خطی). مشهد: کتابخانه دانشگاه تهران. ش ۳۴۱۷۴.

— خواجه نصیر الدین طوسی، محمد (۱۳۲۰ق). معیار الاشعار (چاپ سنگی نسخه نجم الدوله). ضمیمه: اقبالی، معظمه (۱۳۷۹). شعر و شاعری در آثار خواجه نصیر الدین طوسی. ج ۲. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

— دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۳). لغت نامه. چاپ اول از دوره جدید. تهران: انتشارات دانشگاه تهران. دوره ۱۴ جلدی.

— رشیدی، عبدالرشید الحسینی المدنی التتوی (بی تا). فرهنگ رشیدی. تصحیح محمد عباسی. ج ۲.

تهران: کتابفروشی بارانی.

- شاد، محمد پاشاه (بی تا). *فرهنگ آندراج*. زیر نظر محمد دبیرسیاقی. ج ۵. تهران: انتشارات خیام.
- طبیبزاده، امید (۱۳۹۹). «منشأ وزن رباعی در اشعار عامیانه و شفاهی ایران». *مجله فرهنگ و ادبیات عامه*. سال ۸، ش ۳۵. صص ۲۵۱-۲۶۶.
- فرامرزی بن خداداد الأرجانی (۱۳۵۳). *سمک عیار*. تصحیح پرویز ناتل خانلری. ج ۵. تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- ماهیار، عباس؛ جمالی، شهروز (۱۳۸۹). «معرفی و بررسی دو رساله عروض فارسی در سفینه تبریز». *بهار سخن*. ش ۱۶. صص ۱۲۹-۱۴۸.
- محمدی، میثم (۱۴۰۳). «دویتی طبری در کتاب الابداع فی العروض ابن فرخان». کانال تلگرامی *فقه اللغة* (<https://t.me/feqholloqa>). صص ۱-۶.
- مرادآبادی، مفتی محمد سعدالله (۱۲۸۲ق). *میزان الافکار: شرح معیار الاشعار*. (چاپ سنگی). لکنهو.
- معین، محمد (۱۳۶۴). *فرهنگ فارسی*. ج ۷. ج ۳. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
- منوچهری دامغانی (۱۳۳۸). *دیوان*. به کوشش محمد دبیرسیاقی. ج ۲. تهران: انتشارات زوآر.
- منوچهری دامغانی (۱۳۷۵). *دیوان*. تصحیح مجدد محمد دبیرسیاقی. ج ۲. تهران: انتشارات زوآر.
- منوچهری دامغانی (۱۴۰۳). *دیوان*. تصحیح راضیه آبادیان. تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.
- ناتل خانلری، پرویز (۱۳۳۷). «شعر - وزن - قافیه». *سخن*. دوره ۹، ش ۲. صص ۹۷-۱۰۱.
- ناظم الاطباء، علی اکبر نفیسی (۱۳۵۵). *فرهنگ نفیسی*. ج ۴. تهران: کتابفروشی خیام.

References

- Abadian, Razieh. (2018). "About a few Musical Terms in the Manoocheir's Divan". *Iranian Studies Research*, 8 (1), 1-16.
- Akhavan-Sales, Mehdi. (1960). "Khosravani and Lāsakavi [Khosravānī va Lāsakavī]". *Yaghmā Journal*, 13 (10), 499-505.
- Akhavan-Sales, Mehdi. (1990). *Innovations and gifts of Nima Yushij* [Badāye' va beda'athā va 'atā va laqā-ye Nima Yushij]. Tehran: Bozorgmehr.
- Hakim, Seyyed Mohammad Hossein. (2019). "Persian verse quotations in Quran commentary sessions in early 6th12th century Nayshāpūr: A

study of *Khalq al-Insān* written by Bayān al-Haqq Nayshābūrī". *Gozarash-e Mirast*, 3 (Suppl. 78–79), 1–120.

– Tabibzadeh, Omid. (2020). "The Origin of Rubayi Meters in Folk and Oral Poetries of Iran". *Culture and Folk Literature*, 8(35), 251–266.

– Arrajānī, Farāmarz ibn Khodādād. (1974). *Samak-e 'Ayyār*. (P. N. Khanlari, Ed., Vol. 5). Tehran: Bonyad-e Farhang-e Iran Publications.

– Bayān al-Haqq Neyshābūrī, Abu al-Qāsim Maḥmūd ibn Abī al-Ḥasan ibn Ḥossein. (1663). *The creation of man* [Khalq al-Insān]. [Manuscript]. Tehran: Library, Museum and Document Center of IRAN Parliament. No. 10136.

– Borhān, Muḥammad Ḥuseyn in Khalaf Tabrīzī. (1963). *Burhān-i Qatī'* (M. Moī'n, Ed.; 2nd ed., Vols. 2–3). Tehran: Ibn Sina Bookstore.

– Dehkhoda, Ali Akbar. (1994). *Dehkhoda dictionary* [Loghatnāme]. 1st ed., Vol. 1–14. University of Tehran Press.

– Ibn al-Farrukhān, Jamāl al-Dīn Abū Sa'd 'Alī ibn Mas'ūd. (12th century). *Innovation in prosody* [Al-Ibdā' fī al-'Arūd]. (Manuscript No. 4105). Nuruosmaniye Library.

– Ibn al-Farrukhān, Jamāl al-Dīn Abū Sa'd 'Alī ibn Mas'ūd. (2023). *Innovation in prosody* [Al-Ibdā' fī al-'Arūd]. ('Umar Khallūf, Ed.). Istanbul: Dār al-Lubāb.

– Mahyar, Abbas, & Jamali, Shahrooz. (2010). "Introduction and analysis of two Persian prosody treatises in the Safine-ye Tabriz". *Bahār-e Sokhan*, 16, 129–148.

– Natel-Khanlari, Parviz. (1958). "Poetry, meter, rhyme [She'r, vazn, qāfiye]". *Sokhan*, 9 (2), 97–101.

– Anju-Shīrāzī, Mīr Jamāl al-Dīn Ḥossein ibn Ḥasan. (1972). *Jahāngīrī dictionary* [Farhang-e Jahāngīrī] (Rahim Afīfī, Ed., Vol. 1). Mashhad: Mashhad University Press.

– Manuchehri Dāmghāni. (1959). *Divan-e Manuchehri Dāmghāni*. (M. Dabirsiaqi, Ed., 2nd ed.). Tehran: Zovvar.

– Mohammadi, Meysam. (2024). [Tabari do-bayti in Ibn Farrukhān's Al-Ibdā' fī al-'Arūd"] [Dobayti-ye Tabari dar ketāb-e Al-Ibdā' fī al-'Arūd Ibn Farrukhān]. *Feqh al-Lugha Telegram Channel*, 1–6. <https://t.me/feqholloqa>

– Mo'in, Muḥammad. (1985). *Persian dictionary* [Farhang-e Farsi] (7th ed., Vol. 3). Tehran: Amir Kabir.

– Mo'in, Muḥammad. (1996). *Divan-e Manuchehri Dāmghāni*. (M. Dabirsiaqi, Ed., 2nd ed.). Tehran: Zovvar.

– Mo'in, Muḥammad. (2024). *Divan-e Manuchehri Dāmghāni*. (R. Abadian, Ed.). Bonyad-e Moqoofat-e Dr. Mahmoud Afshar.

- Murādābādī, Muftī Muḥammad Sa'd Allāh. (1865). *Mīzān al-afkār: Sharh-e Me'yar al-ash'ar*. Lucknow.
- Naṣīr al-Dīn Tūsī. (2014). *Me'yār al-ash'ār*. (A. A. Ghahramani Moghbel, Ed.). Tehran: Markaz-e Nashr-e Daneshgahi.
- Naṣīr al-Dīn Tūsī. (664 AH). *Me'yār al-Ash'ār* [Manuscript]. Ahmad III Library, No. 3455.
- Naṣīr al-Dīn Tūsī. (670 AH). *Me'yār al-Ash'ār* [Manuscript]. Istanbul: Fatih Library, No. 239.
- Naṣīr al-Dīn Tūsī. (670 AH). *Me'yār al-Ash'ār* [Manuscript]. Qom: Mar'ashi Najafi Library, No. 12412.
- Naṣīr al-Dīn Tūsī. (702 AH). *Me'yār al-Ash'ār* [Manuscript]. Istanbul: Ahmad III Library, No. 1646.
- Naṣīr al-Dīn Tūsī. (8th century AH?). *Me'yār al-Ash'ār* [Manuscript]. Tehran: Library, Museum and Document Center of IRAN Parliament. No. 3987.
- Naṣīr al-Dīn Tūsī. (716 AH). *Me'yār al-Ash'ār* [Manuscript]. Tehran: University of Tehran Library, No. 138.
- Naṣīr al-Dīn Tūsī. (1029 AH). *Me'yār al-Ash'ār* [Manuscript]. Mashhad: Goharshad Mosque Library, No. 1629.
- Naṣīr al-Dīn Tūsī. (11th century AH). *Me'yār al-Ash'ār* [Manuscript]. Tehran: University of Tehran Library, No. 34174.
- Naṣīr al-Dīn Tūsī. (1320 AH). *Me'yar al-Ash'ar* (Najm al-Dawlah's lithograph ed.). Appendix in: Iqbālī, Mo'zzameh. (2000). *Poetry and Poetics in the Works of Khwajah Nasir al-Din Tusi* (2nd ed.). Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance Publications.
- Nāzem al-Atebbā, 'Alī Akbar Nafisi, (1976). *Nafisi's dictionary* [Farhang-e Nafisi] (Vol. 4). Tehran: Khayyam Bookstore.
- Rashīdī, Abd al-Rashīd al-Husaynī al-Madanī al-Tattawī. (n.d.). *Rashidi's dictionary* [Farhang-e Rashīdī] (M. Abbasi, Ed., Vol. 2). Tehran: Barani Bookstore.
- Shād, Muḥammad Pāshā. (n.d.). *Anandaraj dictionary* [Farhang-e Anandaraj] (M. Dabirsiaqi, Ed., Vol. 5). Tehran: Khayyam Publications.